

Beschrijving en waardering van nautische objecten in Nederland

De lichtopstanden van Kaapduinen

door Peter Kouwenhoven / Nederlandse Vuurtoren Vereniging (www.vuurtorens.org), november 2022

Cultuurhistorische waarden

- *Type object / nautische functie:*

Lichtopstand / geleidelicht

- *Leeftijd van het object:*

Gebouwd in 1950-1951

- *Historische betekenis van het object en zijn omgeving:*

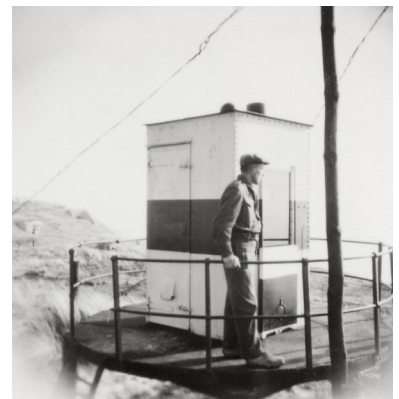
De oeververlichting langs de Westerschelde heeft een unieke geschiedenis. Rond 1850 had de haven van Antwerpen een probleem: het ontbreken van oeververlichting. Hierdoor konden schepen de haven in het donker niet bereiken. Waar concurrenten al druk bezig waren met het plannen van oeververlichting, was dit voor Antwerpen een utopie. De toegangsrivier – de Westerschelde – meandert immers 88 kilometer over Nederlandse bodem en Nederland had geen belang bij een goede kustverlichting van deze vaarweg naar een Belgische haven.

Na lang gesteggel werden Nederland en België het op 26 november 1865 eens over een door België ingediend voorstel voor een nieuw 'stelsel van lichten' langs de Westerschelde. Daarbij werd afgesproken dat Nederland alle bebakening en verlichting op Nederlands grondgebied zou installeren en beheren, maar dat België de kosten zou dragen. Vanaf begin 1866 werd de uitvoering van het plan voortvarend ter hand genomen.

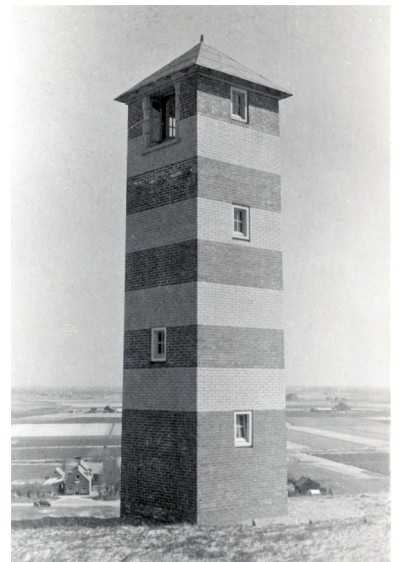
In een Bericht aan Zeevarenden werd gemeld dat op 1 december 1866 drie lichten waren ontstoken langs de westkust van Walcheren, ten dienste van het Oostgat. Op de duinen even benoorden Zoutelande een 'lenticulair lamplicht, wit van kleur', dat samen met het hoge licht van Westkapelle een lichtenlijn vormde over de zuidelijke ingang van het Oostgat. Even bezuiden de Kaapduinen twee stilstaande lenticulaire lamplichten, wit van kleur. Ze vormden samen een lichtenlijn voor geleiding van de scheepvaart vanaf de noordelijke ingang van het Oostgat, richting Vlissingen. Schepen die vanuit het noorden komend de lichtenlijn Kaapduinen volgden moesten wanneer het licht van Zoutelande in zicht kwam de koers verleggen en de lichtenlijn Westkapelle-Zoutelande volgen – de lichten in de rug houdend – tot het licht van Vlissingen zichtbaar werd.

In de jaren 1866-1867 werd zowel bij Zoutelande als bij Dishoek een lichtwachterswoning gebouwd door aannemer J.P. Laarnaar uit Vlissingen. De eerste lichtwachter van Kaapduinen was G.J. Buker. Hij deed maar kort dienst. Op 1 maart 1867 werd hij opgevolgd door Alexander Frederik Karel Brandes. In de loop van de tijd heeft steeds een Brandes dienst gedaan als lichtwachter van Kaapduinen. En ze heetten allemaal, op één na, Alexander Frederik Karel.

In 1906 werden de lichtopstanden van Kaapduinen uit 1866 vervangen. Er verschenen twee rode vierkante opengewerkte ijzeren opstanden met een rood ijzeren lichthuis

Het hoge licht Kaapduinen ca. 1940, met lichtwachter Anthonis Brandes.

Het hoge licht Kaapduinen omstreeks 1960.

Het lage licht Kaapduinen in 1958.

met een optiek van de vierde grootte. De opstand van het hoge licht was slechts 3,1 meter hoog maar door zijn positie bovenop een hoog duin scheen het 27,5 meter boven hoogwater. Het had een groeponderbroken wit licht: elke 20 seconden 2 keer helder: respectievelijk 10 en 5 seconden. De opstand van het lage licht was 5,4 meter hoog. Door zijn lage positie onderaan het duin scheen het witte vaste licht slechts 14,7 meter boven hoog water. Op 26 november 1906 werd de nieuwe lichtenlijn voor het eerst ontstoken.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren de geleidelichten van het Oostgat in handen van de Duitsers en meestal gedoofd om geen richtpunten voor geallieerde bombardementen te geven. De lichten van Kaapduinen werden sporadisch ontstoken ten dienste van de Duitsers. Drie Poolse dwangarbeiders moesten de petroleumbranders ontsteken omdat de Duitsers de lichtwachter niet vertrouwden. De Polen lieten de branders echter expres heel erg walmen, waardoor de lichtopbrengst slecht was. Lichtwachter Anthonis (Anthonis Alexander Jacobus) Brandes moest vervolgens de optieken weer schoon maken.

De Slag om de Schelde in oktober en november 1944 bracht enorme schade toe aan Walcheren en Zeeuws-Vlaanderen. De lichtwachterswoningen van Zoutelande en Kaapduinen werden daarbij compleet vernield.

De lichtopstanden van Kaapduinen overleefden de oorlog. Op 26 januari 1946 werden de lichten weer ontstoken. De beide lichtopstanden waren voorzien van gasgloeilichten. Volgens een Bericht aan Zeevarenden had het lage licht toen een roodbruin lichthuis met een witte band en brandde er een vast wit licht. Bij het hoge licht werd het lichtkarakter gewijzigd van groeponderbroken naar onderbroken: elke 5 seconden 3 seconden helder (OcW5s).

In 1948 nam het Loodswezen de beslissing dat er bij Kaapduinen hogere lichtopstanden moesten komen om ook overdag als baken te kunnen gebruiken. Daarom zouden ze ook rode en gele banden moeten krijgen om ze beter herkenbaar te maken. Oorspronkelijk was het plan om de vierkante torens op te metselen met bakstenen van tijdens de oorlog in puin geschoten huizen uit Koudekerke en Zoutelande. Uiteindelijk werd toch besloten om nieuwe bakstenen te gebruiken. De bouw startte in 1950 en in 1951 werden de torens opgeleverd. Ook de vernielde lichtwachterswoning werd in deze periode herbouwd. Hiervoor werden wel uit puin teruggewonnen bakstenen gebruikt. De lichten konden voortaan worden bediend vanuit de lichtwachterswoning. Het beheer en onderhoud werd daardoor veel eenvoudiger. Anthonis Brandes hoefde voortaan nog maar een dag per week aan zijn lichtwachterstaak te besteden.

In 1967 werd de lichtwachtersfunctie officieel opgeheven. Het onderhoud van de lichten werd voortaan door het personeel van het tonnenmagazijn in Vlissingen uitgevoerd. De laatste lichtwachter, A.F.K. Brandes, zoon van Anthonis, bleef nog een tijd samen met zijn zus in de woning wonen.

Architectuurhistorische waarden

- *Bijzonder belang van het object voor het oeuvre van architect of bouwmeester:*

De lichtopstanden van Kaapduinen zijn ontworpen door de Bouwkundige Dienst van het Loodswezen. De bouw ervan – in combinatie met de nieuwe lichtopstand bij Zoutelande – werd in november 1949 aanbesteed en op 6 december gegund aan bouwbedrijf Flipse uit Koudekerke.

- *Bijzonder belang in verband met materiaalgebruik en bouwtechniek:*

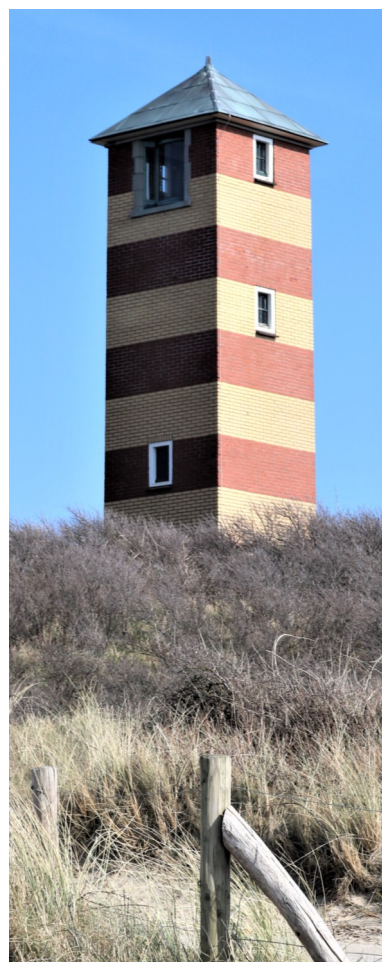
De lichtopstanden zijn qua ontwerp, materiaalgebruik en uitstraling representatief voor bouwwerken uit de naoorlogse wederopbouwperiode. De ontwerpstyl sluit aan bij die van andere vaarwegmarkeringsobjecten uit die tijd, zoals de lichtopstanden bij Zoutelande, Huisduinen (Schulpengat) en ook de grote vuurtoren Westhoofd bij Ouddorp. Al deze objecten zijn gebouwd volgens een functioneel ontwerp waarbij veelal gebruik werd gemaakt van baksteen en (gewapend) beton.

- *Aanwezigheid originele optiek en lichtbron:*

Kenmerkend voor deze lichtopstanden, en die van Zoutelande, is dat de optiek is geplaatst achter een gebogen raam in de toren. De twee torens werden in 1951 voorzien van een lenspaneel van een vastlichtoptiek van de vierde grootte, met een elektrische gloeilamp als lichtbron. Beide lichtopstanden kregen hetzelfde lichtkarakter: OcW5s. Zo is dat nu nog steeds.

Het lage licht omstreeks 1960.

Het hoge licht in 2018.

Het lage licht in 2018.

- *Aanwezigheid van authentieke elementen van het oorspronkelijke interieur en exterieur en (on)roerende zaken:*

De lichtopstanden zijn sinds de bouw nagenoeg ongewijzigd. Opvallende elementen zijn de hardstenen, vertande omlijsting van het raam waarachter de optiek is geplaatst en het sierlijke puntdakje.

Ensemblewaarden

- *Aanwezigheid lichtwachterswoningen en andere objecten waarmee het object een eenheid vormt:*

De lichtwachterswoning is er nog en wordt momenteel antikraak bewoond door particulieren, die het pand willen beschermen tegen eventuele afbraak.

De lichtopstanden van Kaapduinen (en de woning) vormen een ensemble met de lichtopstand van Zoutelande en het hoge licht van Westkapelle. Ze functioneren als een stelsel voor begeleiding van de scheepvaart door het Oostgat.

- *Bijzondere betekenis van het object voor het aanzien van de streek, stad of dorp:*

De opvallende torentjes met hun gele en rode banden vormen markante punten in het duinlandschap. Ze zijn medebepalend voor de identiteit van deze kustzone en vergroten de toeristische belevingswaarde.

Toekomstwaarde

- *Monumentenstatus:*

De opstanden hebben momenteel geen monumentenstatus. De Nederlandse Vuurtoren Vereniging heeft in maart 2021 een verzoek ingediend bij de gemeente Veere om deze opstanden en die van Zoutelande de status van gemeentelijk monument toe te kennen. Een besluit daarover is tot nu toe nog niet genomen.

- *Eigenaar en beheerder:*

Rijkswaterstaat.

- *Huidig belang voor de scheepvaart:*

De lichtopstanden functioneren nog als lichtenlijn voor het begeleiden van de scheepvaart door het Oostgat.

- *Alternatief gebruik van het object en toegankelijkheid:*

De lichtopstanden zijn niet toegankelijk voor publiek en alternatief gebruik is niet aan de orde.

- *Binding met de lokale bevolking:*

De aanwezigheid van beide torentjes lijkt vanzelfsprekend te zijn voor de lokale bevolking maar van een grote betrokkenheid is nog weinig te merken.

- *Onderhoudstoestand:*

Het metselwerk is nog in redelijke staat maar hier en daar begint de mortel af te brokkelen. De houten kozijnen hebben dringend een verfbeurt nodig en zijn wellicht al enigszins door rot aangetast. Structureel onderhoud lijkt achterwege te blijven.

- *Bedreigingen:*

Het risico bestaat dat het Rijksvastgoedbedrijf de woning verkoopt. Sloop behoort dan tot de mogelijkheden. De beide lichtopstanden hebben dringend onderhoud nodig om verval te voorkomen.

De lichtenlijn Kaapduinen in 2021.

De lichtenlijn in 2016 vanaf het strand gezien. Het lage licht schijnt vanaf deze positie boven het hoge licht. Als je naar links zou lopen verdwijnt het hoge licht. Vanaf zee heb je een ander zicht op de torens. Dan is het hoge licht ook echt het bovenste licht en kunnen de twee lichten precies boven elkaar komen te staan als je de juiste positie kiest.

De herbouwde lichtwachterswoning omstreeks 1949.

De lichtwachterswoning in 2020. Het rieten dak heeft plaats gemaakt voor een pannendak.

De lichtopstand van Zoutelande.

Het hoge licht van Westkapelle.